

De stad en het landschap

Historische stadsbeelden

De vesting ontmanteld

Interventies in het erfgoed

Literatuur en contactpersonen

Maastricht

Het Carnet de Ville is een kennisbank van alle vestingsteden, die participeren in het grensoverschrijdende project "Septentrion – van vestingstad tot duurzame stad", een samenwerkingsverband tussen 23 partners uit Noord-Frankrijk, België en Nederland. Door samen te leren van het verleden willen deze partners komen tot een levend, toekomstgericht model van de Duurzame Stad. Maar zij willen ook gezamenlijk de status van werelderfgoed verwerven. In het kader van Septentrion streeft Maastricht naar een dynamische confrontatie van heden en verleden, door de vestingwerken heel nadrukkelijk bij het stadsleven te betrekken. In december 2003 hebben vertegenwoordigers van de 19 partnersteden een charter getekend die de belofte weergeeft om het erfgoed centraal te plaatsen in de planningsproblematiek. Omdat het om samenwerking tussen Europese landen gaat, was het mogelijk financiële steun te verkrijgen via het Interreg IIIB-programma, waarmee regionale, grensoverschrijdende projecten worden gesubsidieerd.

De partners van het project Septentrion:

Leadpartner: Conseil Général du Nord (Fr.) o.l.v Bernard Derosier, Président de la Région Nord-Pas-de-Calais,

Stedenpartners:

In Frankrijk: Aire-sur-la-Lys, Bergues, Bouchain, Cambrai, Condé sur L'Escaut, Gravelines, Landrecies, Le Quesnoy, Lille, Maubeuge, Montreuil-sur-Mer, Saint-Omer en Watten.

In België: Brussel, Charleroi, Leper en Lanaken.

In Nederland: Maastricht en 's-Hertogenbosch.

Organisatiestructuur:

CAUE du Nord - Conseil d'Architecture, d'Urbanisme et de l'Environnement du Nord (Fr.)

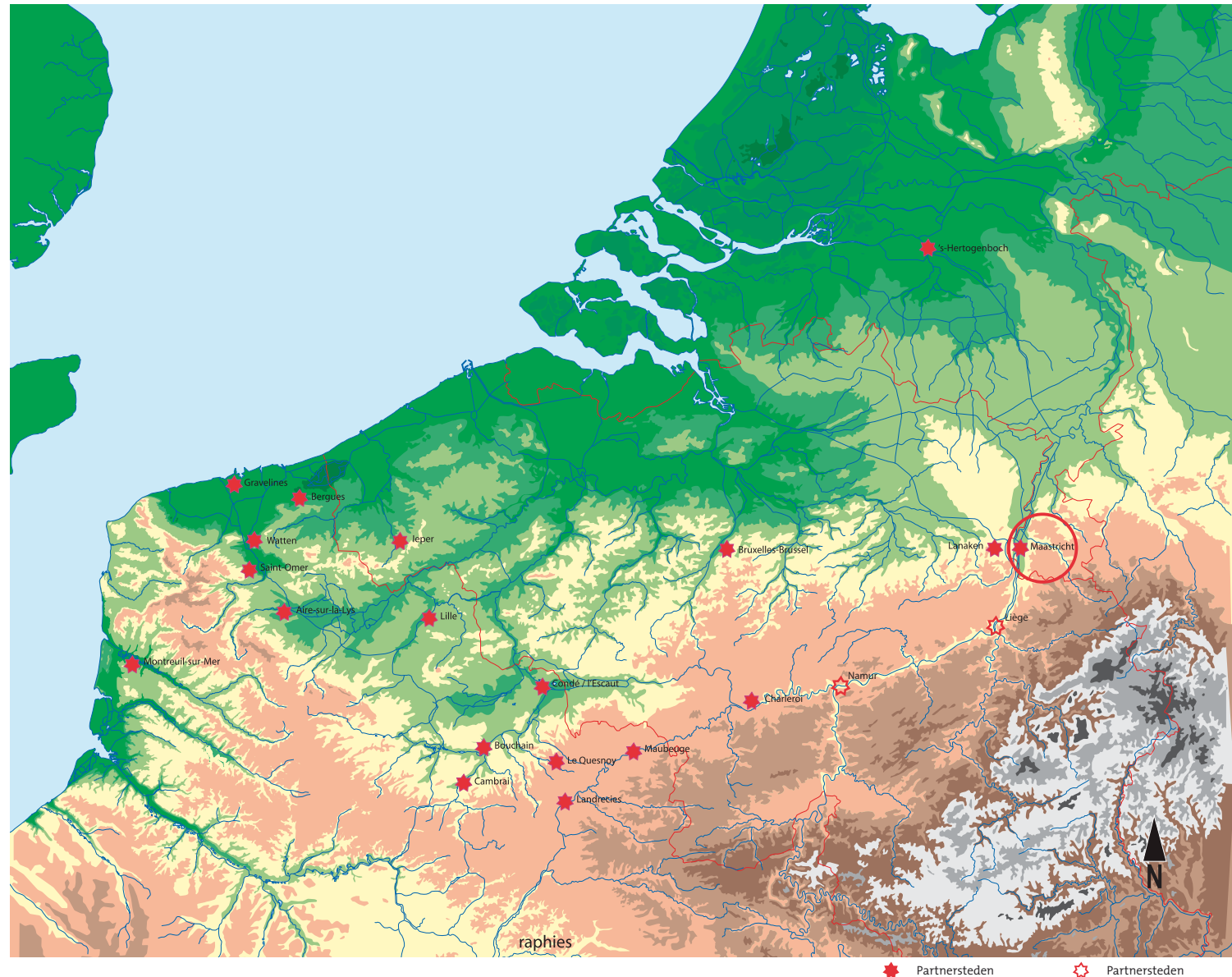
CIR - Centre Interdisciplinaire pour la Recherche comperative en sciences sociales (Fr.),

Espace Environnement (B)

Gelieerde Stichtingen in Nederland:

Stichting Menno van Coehoorn.

Stichting Maastricht Vestingstad.

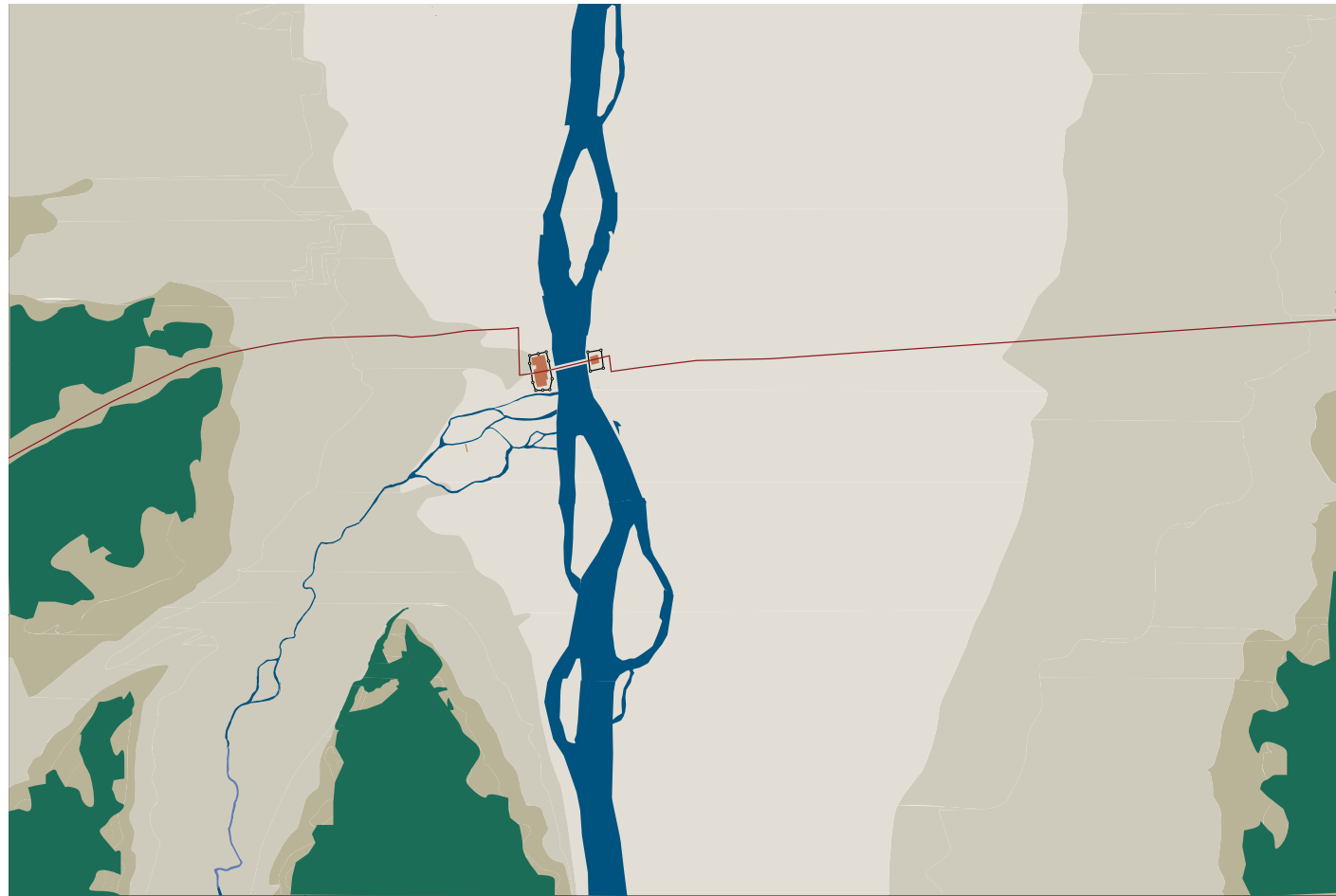
Maastricht is gelegen ten noorden van de plaats waar het riviertje de Jeker met vertakkingen in de Maas uitmondt. Ten zuiden daarvan ligt de Sint-Pietersberg met zijn steile hellingen en meer naar het noordwesten de Caberg. De stad bevindt zich in feite in een kom, gevormd door de terrassen die de Maas in de loop der tijden heeft uitgeslepen in de uitlopers van de Ardennen. Het oostelijk van de Maas gelegen stadsdeel Wyck ontstond grotendeels op een wat hoger gelegen stuk grond tussen de Maas en een oude Maasarm ten oosten van dit stadsdeel.

De naam van de stad Maastricht is afgeleid van de Latijnse benaming Trajectum ad Mosam. Deze Maasovergang vormde een belangrijke schakel in de oost-westverbinding van het noordelijk deel van het Romeinse Rijk. In het begin van onze jaartelling is het Maasdal nog zeer dicht bebost, maar na de komst van de Romeinen wordt het rivierdal geleidelijk ontgonnen. In deze regio loopt de belangrijkste doorgaande route over de weg die van Keulen via Tongeren naar Noord-Frankrijk is aangelegd. Voor deze weg is in de eerste eeuw na Christus een houten brug gebouwd nabij de monding van de Jeker.

In het huidige Maastricht was al in het begin van onze jaartelling sprake van bewoning. Deze was ontstaan bij een doorwaadbare plaats in de Maas. In de Romeinse tijd waren hier een versterkte nederzetting en een brug over de Maas. Het staat vast dat de plaats vanaf die tijd ononderbroken bewoond is geweest.

Uit archeologisch onderzoek blijkt dat de Romeinse weg in de eerste eeuw het thans nog bestaande tracé over de Brusselsestraat volgt en daarna via de noordzijde van het Vrijthof loopt en vervolgens door de Grote Staat en Kleine Staat naar de Havenstraat en via de Plankstraat en de Eksterstraat bij de brug over de Maas uitkomt. Aan weerszijden van de brug zijn kleine handelsnederzettingen tot ontwikkeling gekomen. De naam van de Romeinse vicus op de rechter Maasoever is bewaard gebleven in de huidige naam van het stadsdeel Wyck.

Vanaf het einde van de zesde eeuw tot waarschijnlijk het begin van de negende eeuw fungeerde Maastricht als bisschopszetel. Deze werd daarna naar Luik verplaatst, maar de bisschop van Luik hield gezag in de stad. Ook de Duitse koningen en keizers hadden macht in de stad. Hun rechten gingen later over op de hertogen van Brabant. De beide machthebbers sloten in 1284 een overeenkomst die bekend is geworden als de Alde Caerte. De stad werd hierbij verdeeld in drie gebieden, een Luiks en een Brabants deel en een deel waarin bisschop en hertog gelijke rechten hadden. Maastricht is lange tijd een belangrijke vestingstad in Noord-West Europa geweest. Door de strategische ligging aan de Maas was Maastricht een geliefd bruggenhoofd voor vreemde overheersers. De stad is tientallen keren aangevallen, belegerd en enkele malen ook ingenomen.

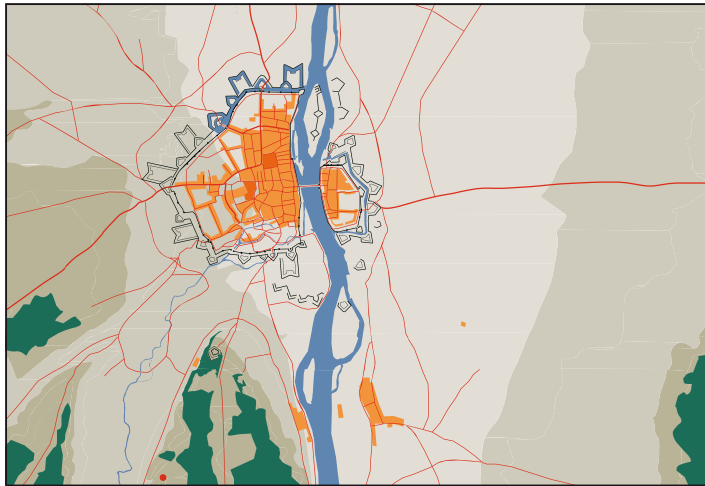

Stad en landschap in de Romeinse periode rond het midden van de 4de eeuw.

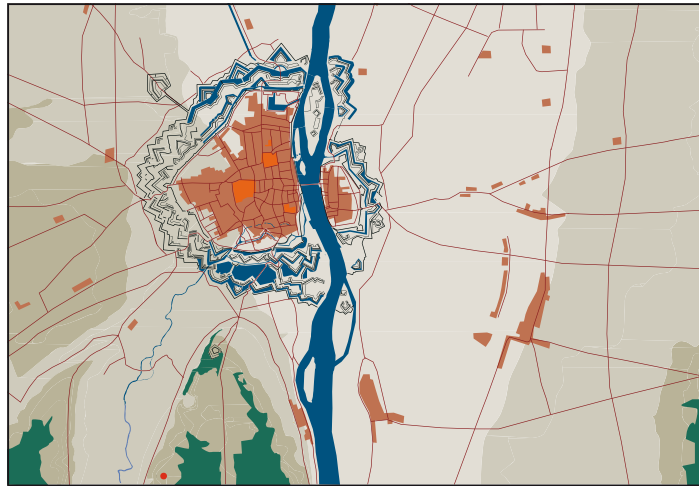
De bekendste belegeringen worden in de geschiedenisboeken gememoreerd: in 1579 veroveren de Spanjaarden de stad; in 1632 wordt Maastricht door de Hollandse prins Frederik Hendrik ingenomen; in 1673 wordt de stad door de Franse koning Lodewijk XIV ingelijfd en in 1748 wordt de stad opnieuw door Franse troepen van koning Lodewijk XV ingepalmd. Tot slot

verovert het Franse Republikeinse leger de stad in 1794 nog een laatste maal. In de negentiende eeuw verandert de militaire organisatie fundamenteel en worden operaties voortaan langs frontlinies uitgevochten waardoor de vestingsteden hun strategisch belang verliezen. In 1867 wordt de vestingstatus van Maastricht opgeheven.

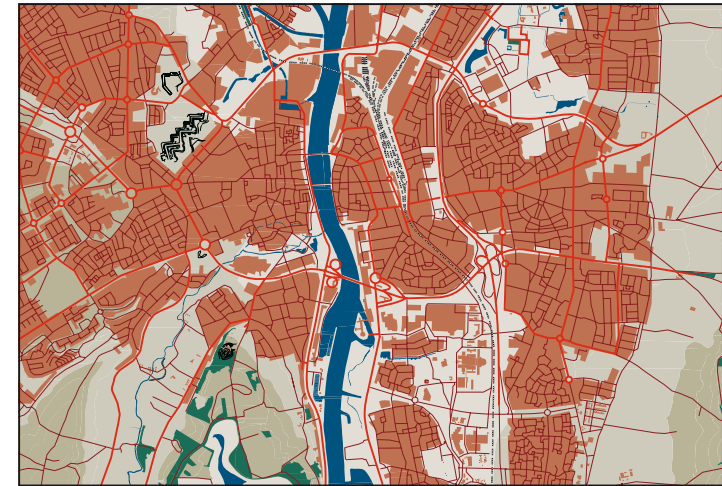
- Castellum
- Romeinse weg (Via Belgica)
- Maasdal
- Maasterras
- Plateau
- Water
- Bebouwd gebied
- Bebost gebied

De klassieke periode: midden 17de eeuw

De uitbouw van de vesting: midden 19de eeuw

De huidige stad in 2006

In Maastricht bleven verdedigingswerken uit vijftien eeuwen bewaard. De oudste militaire monumenten kan men bewonderen in de Museumkelder Derlon, waar in 1983 restanten van de fundering van de ommuring van het Romeinse Castellum uit de vierde eeuw werden teruggevonden. De Middeleeuwse verdedigingsmuren zijn in verschillende fasen tot stand gekomen. De eerste stadsmuur werd rond het midden van de dertiende eeuw aangelegd en deze verdedigingsgordel is onder grote druk en inderhaast gebouwd. Veel bouwwerken langs de uitvalswegen bleven buiten de bescherming van de stadsmuur. Binnen de ringmuur was de ruimte beperkt, terwijl de bevolkingsaanwas in de dertiende eeuw juist zeer groot was. Dit heeft binnen de eerste ommuring tot een zeer dicht en doelmatig grondgebruik geleid. Omdat de stad aan het einde van de dertiende eeuw letterlijk uit haar voegen groeide werd al rond 1300 een begin gemaakt met de bouw van een nieuwe stadsmuur, waardoor het stadsoppervlak driemaal groter werd. Deze tweede ommuring sluit bij de Pater Vincktoren aan op de eerste ringmuur. Vervolgens volgt de nieuwe stadsmuur op een afstand van ruim 350 meter het tracé van de eerste muur. De terreinen binnen de tweede stadsuitleg zijn lange tijd onbebouwd gebleven, onder meer ten gevolge van de economische terugval aan het eind van de zestiende eeuw. Veel van de grotere binnenterreinen zijn dan als kloostergebied, begraafplaats of militair oefenterrein in gebruik. Pas in de negentiende en twintigste eeuw treedt geleidelijk een verdichting van deze binnenterreinen op. In het uitbreidingsgebied van de tweede ringmuur zijn de kavels gemiddeld zes meter breed en in de oude stadskern bedraagt deze kavelbreedte slechts vier meter.

In de periode tussen 1600 en 1830 werd de stadsverdediging geconcentreerd op de buitenwerken. Van deze vestinglinie is een groot gedeelte aan de noord-west-zijde van de stad bewaard gebleven.

LEGENDA

	Vestingwerken
	Wegen
	Hoofdwegen
	Spoorwegen
	Dal
	Maasterras
	Plateau
	Water
	Bebouwd oppervlak
	Bos

Schilderij van Jean Paul, 1673

Na de verovering van Maastricht door Lodewijk XIV werd er in opdracht van de Zonnekoning een stadsmacquette vervaardigd. Deze macquette is helaas verloren gegaan. Het in 1673 geschilderde stadsgezicht in vogelvluchtperspectief is zonder macquettevoorbeeld ondenkbaar.

Stadssilhouet vanuit het oosten gezien: kopergravure 1715.

De uitbouw van de vestingstad is in de 17de en 18de eeuw volledig afgestemd op de geografische omstandigheden van het omringende landschap. De verdediging van de stad werd immers in belangrijke mate bepaald door de hoogteligging van het terrein en de mogelijkheden om het terrein met grachten of inundatiebassins onder water te zetten. Toen het in de 17de eeuw mogelijk bleek om de stad vanaf de St. Pietersberg te bombarderen, werd er in het jaar 1701 op de zuidelijke punt van de Pietersberg het Fort St. Pieter gebouwd, zodat vijandelijk legers deze strategische plek niet meer als aanvalsbasis konden benutten.

Op de Caberg werd in 1815 een gedetacheerd fort aangelegd ter verdediging van de noordwestzijde van de stad. Ook waterlinies werden gebruikt ter verdediging van de stad, maar dit middel was alleen effectief op plaatsen waar het water van de Jeker geleid kon worden. Aan de zuidzijde van de stad zijn vanaf de zeventiende eeuw inundatiekommen aangelegd als een natte verdedigingsgordel hebben gelegen. Nadat Maastricht eind juni 1673 in Franse handen was gevallen, werd de vesting naar plannen van Vauban, aangepast. Zijn voorstellen betekende een aanzienlijke versterking van het defensieve vermogen van de vesting. De Fransen vernieuwden in 1673 de Jekerinundatie aan de zuidzijde van de stad vrijwel volledig. De inundatie werd beveiligd met drie verschansingen. Ter verbetering van de watertoevoer naar de noordelijke grachten kwam onder de bodem van de droge stadsgracht tussen de Tongersepoort en Hoog Frankrijk een 1.165 meter lange overwelfde watergang tot stand. De westelijke flank vormde van oudsher een zwakkere schakel in de verdediging, omdat er in dit hoger gelegen gedeelte geen natte grachten lagen. Bij de aanleg van de linie werd ter compensatie van de natte grachten een ondergronds tegenmijnenstelsel aangelegd. De mijnenstelsels hebben in de 18de eeuw in belangrijke mate de oorlogsvoering bepaald. Niet alleen de aanval maar ook de verdediging vond voor een groot deel via ondergrondse mijnengangen plaats. De aanleg van de mijnengangen rond de vesting hadden een driedelig doel: ze moesten vijandelijke naderingsmijnen onderdrukken; daarnaast kon men vanuit de ondergrondse positie via luistergangen de bovengrondse aanvalswerken ondermijnen en tenslotte kon men vanuit de mijnengangen ook de eigen werken opblazen, zodra de vijand zich daarin verschanst had.

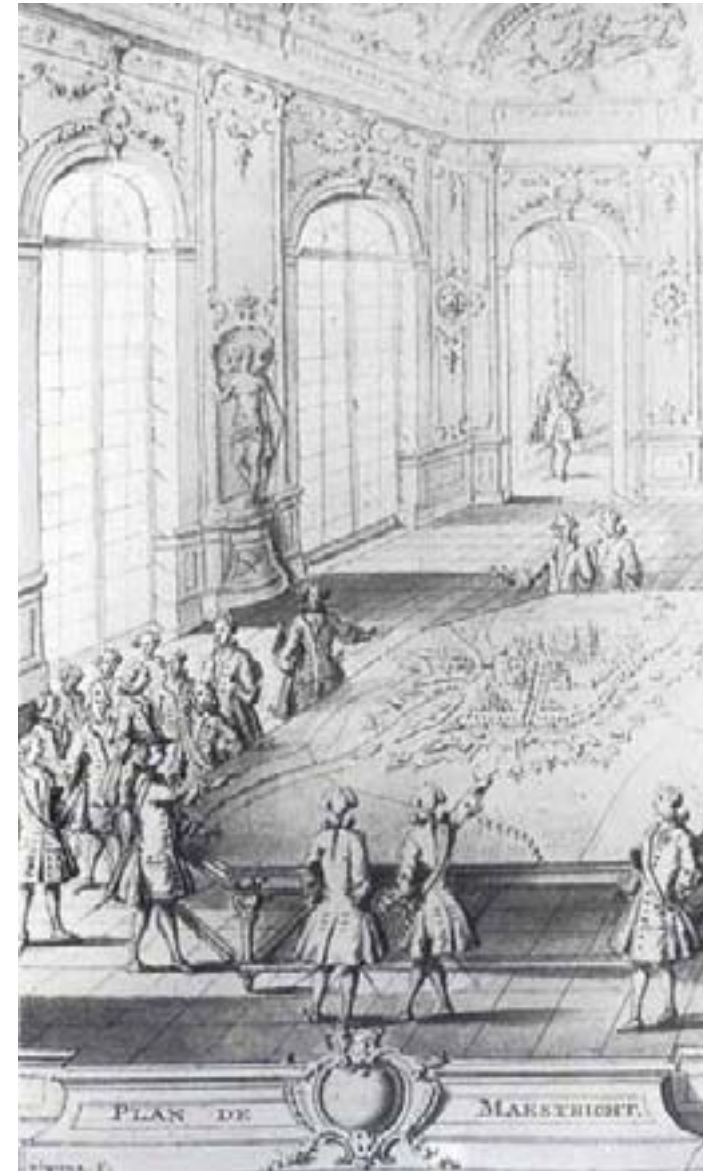

Opmetingstekening van de stadsmaquette die in 1749 werd samengesteld door de "Ingénieur du Roy" Jean-Baptiste Larcher d'Aubencourt, die tussen 1757 en 1781 het bewind voerde over de koninklijke maquetteverzameling in het Louvre.

Het ondergrondse gangenstelsel van de vestingwerken aan de westzijde van Maastricht, heeft een belangrijke natuur- en cultuurhistorische betekenis. Zowel uit wetenschappelijke als toeristische overwegingen bestaat er veel belangstelling voor dit onderaardse cultuurgood.

Sinds 1975 verzorgt de VVV Maastricht rondleidingen in het onderaardse gangenstelsel van de vestingwerken in de Linie van Dumoulin. Wetenschappelijk onderzoek wordt voornamelijk uitgevoerd door leden van de Stichting Maastricht Vestingstad, die over dit onderwerp regelmatig in vakbladen publiceert. Het Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie (CNME) zorgt voor het ecologisch beheer van dit natuurmonument, waar veel zeldzame planten en beschermde diersoorten voor komen.

In het algemeen kan men concluderen dat het gangenstelsel van de Linie van Du Moulin een onverbreekelijk geheel vormt met de bovengrondse verdedigingswerken en dat dit stelsel in Nederland een uniek monument van de militaire geschiedenis vormt.

In 1752 werd de maquette van de vesting Maastricht opgedragen aan koning Lodewijk XV

Het vestinggebied van de Hoge Fronten wordt ecologisch beheerd met behulp van een schaapskudde.

De Hoge Fronten vormen de groene longen van de stad. Het is een uniek recreatieparadijs met bijzondere beschermde planten en dieren.

De vestingmaquette van Maastricht werd tussen 1749 en 1751 vervaardigd: momenteel bevindt de maquette zich in het Musée des Beaux Arts te Lille.

Luchtfoto van Maastricht: rond de binnenstad ligt een groene gordel van parken en vestingwerken.

Op 29 mei 1867 wordt de vesting Maastricht bij Koninklijk Besluit opgeheven en ingenieur Frederik Willem van Gendt krijgt de opdracht om de vesting op te meten. Hij maakt bestekken voor de slechting van de vestingwerken en maakt een plan waarin de relatie tussen de oude stad en het buitengebied wordt hersteld. In dit plan worden de hoofduitvalswegen op een singelboulevard aangesloten. Grote ronde pleinen komen vooral op de plaatsen waar de stadspoorten hebben gestaan.

Na de ontmanteling van de vestingwerken worden de eerste uitbreidingen aan het einde van de negentiende eeuw gerealiseerd op de rechter Maasoever tussen het spooremplacement en de oude stadsrand van Wyck, terwijl op de linker oever aan de zuidzijde een nieuwe villawijk wordt aangelegd. Beide uitbreidingen worden stedenbouwkundig en architectonisch begeleid door de stadsbouwmeester Brender à Brandis. De Commissie voor de Vestingwerken zorgt voor een evenwichtige diversificatie: er komen nieuwe bouwterreinen voor de industriële complexen en arbeiderswoningen aan de noordwestzijde en voor het bouwen van luxe villa's aan de zuidzijde van de stad. In het drassige gebied tussen het Villapark en de oude stad wordt in 1877 tot park ingericht. Dit nieuwe park sluit direct aan op het Stadspark, dat al in 1837 door de stadsarchitect Hermans in Engelse landschapsstijl is ontworpen. Dankzij de late ontmanteling is de Maastrichtse binnenstad gespaard gebleven van grootschalige infrastructurele ingrepen en daardoor zijn ook veel monumenten en stedelijke structuren bewaard gebleven. In de negentiende eeuw ontwikkelt Maastricht zich in een paar decennia van een geïsoleerde militaire vestingstad tot een expansieve industriestad.

Fort St. Pieter in 2006

De natte linie van de Lage Fronten (1816-1820)

Onderaardse mijnengang in de Hoge Fronten (1775)

De droge gracht van het Fort Koning Willem (1815-1818)

De uitbouw van de vestingstad

De stadsverdediging was een permanente zorg van het stadsbestuur. Nieuwe versterkingen werden opgeworpen bij het vergroten van het grondgebied van de stad, maar de uitbouw van de vesting was eveneens noodzakelijk om nieuwe belegeringstechnieken te weerstaan. In de loop van 15 eeuwen na de bouw van het Romeinse castellum kunnen we meerdere grote bouwcampagnes onderscheiden.

Nadat de Maastrichtenaars in 1229 van de Brabantse hertog Hendrik I het recht verkregen om hun stad met een muur te versterken, werd rond het midden van de dertiende eeuw een stadsmuur opgericht boven op een aarden wal, die al in de twaalfde eeuw rond de stad was opgeworpen. De stadsmuur werd gebouwd met donkerbruine kolenzandsteen en had een lengte van 2400 meter en een hoogte van ruim vijf meter. Deze eerste stadsmuur telde dertien stadspoorten en twee waterpoorten.

De tweede stadsomringing werd in het derde kwart van de veertiende eeuw gebouwd op een aarden wal, die aan het einde van de dertiende eeuw al was opgeworpen. Deze wal die aanvankelijk met een palissadestelling was versterkt, wordt vermeld in het werk van de zeventiende eeuwse Dominicaanse monnik Thomas de Heer, die zich daarbij baseerde op de stadsrekeningen uit de periode 1280-1313. De nieuwe verdedigingslinie werd noodzakelijk geacht omdat er in de dertiende eeuw al zeer veel huizen langs de uitvalswegen buiten de eerste stadsmuur waren gebouwd. Tussen 1515 en 1517 werd aan de zuidzijde van de stad een nieuwe stenen ommuring met rondelen gebouwd op gezag van de Bourgondische hertogen.

De middeleeuwse stadsmuren werden in de zestiende eeuw nog volledig gemoderniseerd, maar zij vormden sinds de verovering van de vesting door prins Frederik Hendrik in 1632 niet meer de hoofdverdedigingsstelling. Tussen 1632 en 1644 ondergaat het verdedigingsstelsel van Maastricht een spectaculaire uitbreiding. De buitenste stadsomsluiting wordt dan omringd met een hoekige gordel van hoornwerken, halvemannen en andere buitenwerken, welke verschanzingen, tezamen met de ravelijnen uit vroegere tijd, het vestingplan een imponerend aanzien geven.

VESTINGKAART in opdracht van de Stichting Maastricht Vestingstad getekend door Guido Provas in 2006.

1 Boschpoort	41 Bastion Brussel
2 Brusselsepoort	42 Lunet Utrecht
3 Tongersepoort	43 Bastion Prins Frederik
4 St Pieterspoort	44 Bastion Staten Generaal
5 Duitsepoort	45 Lunet Zeeland
6 St. Maartensepoort	46 Couvreface Dumoulin
7 Kat Hoog Frankrijk	47 Bastion Stadhouder
8 Kat Nassau	48 Bastion Maria
9 Kat Brandenburg	49 Lunet Holland
10 Tongersekat	50 Bastion Erprins
11 Rondeel Haet ende Nijt	51 Bastion Saxen
12 Rondeel de Vijf koppen	52 Tenaille achter Saxen
13 Lunet St. Pieter	53 Lunet Gelderland
14 Bastion Nassau Weilberg	54 Bastion Holstein
15 Kroonwerk Hessen	55 Bastion Oranje
16 Lunetten van Aylva	56 Fort Koning Willem
17 Bastion Carolina	57 Tenaille achter Bastion A
18 Avance La Rive	58 Bastion Tettau
19 Lunetten van de Nieuwenhof	59 Ravelijn voor de Boschpoort
20 Lunet Cassel	60 Biesenbastion of Bastion des Tombe
21 Bastion Brunswijk	61 Lunet Le Roi
22 Jeker Bastion	62 Bastion Aylva
23 Bastion Wilhelmina	63 Redoutes op het St. Antoniusseiland
24 Lunet voor Bastion Wilhelmina	64 Bastion de Veye65 Bastion Zoutelande
25 Couvreface Tongeren	66 Bastion Hertel
26 Bastion Waldeck	67 Lunet St. Antony
27 Ravelijn voor de Tongersepoort	68 St. Maartensbastion
28 Lunet Drente	69 Lunet Turenne
29 Couvreface Wilcke	70 Ravelijn Limmel
30 Bastion Willem	71 Galgenbastion
31 Redan Stad en Lande	72 Lunet Valkenburg
32 Lunet Bentinck33 Couvreface Brandenburg	73 Ravelijn de Raaf
34 Bastion Brandenburg	74 Lunet Enghien
35 Lunet Overijssel	75 Parma Bastion
36 Couvreface Friesland	76 Ravelijn aan de hoge Maaspunt
37 Bastion Engeland	77 Bastion de Rooy
38 Lunet Vroenhof	78 Redout op het eiland St. Pieter
39 Couvreface Louise	79 Bastion Randwijk
40 Couvreface Raad van State	80 Fort St. Pieter
-
I Helpoort	A Bastion A
II Looierspoort	B Bastion B
III Lenculenpoort	C Bastion C of Dibbets
IV Tweebergerpoort	D Bastion D
V Grote Poort	a Ravelijn A
VI Leugenpoort	b Ravelijn B
VII Veerlinxpoort	c Ravelijn C
VIII O.L. Vrouwepoort	
IX Batpoort	
X Waterpoort	
XI Oude Pieterspoort	

Voor het Centre Céramique is de ligging van het vroegere Bastion Parma in het wegdek gemarkeerd met een grijze contourlijn.

De vestingwerken vormen af en toe het decor van militaire exercities door historische groeperingen die hier de militaire tucht laten herleven.

Nadat Maastricht eind juni 1673 in Franse handen was gevallen, werd de vesting naar plannen van Vauban, aangepast. Ten zuidwesten van het Tongerseplein ligt het bastion Waldeck, dat tussen 1688 en 1690 werd gebouwd samen met drie andere bastions, ter versterking van het westelijke vestingfront. Dit verdedigingswerk moest samen met de bastions Engeland, Saxen en Holsteyn de westelijke flank van de stad verdedigen, want de versterking van de vesting was bij het uitbreken van de Negenjarige Oorlog (1688-1697) tussen Frankrijk en de Republiek weer urgent geworden. Het ontwerp voor de nieuwe bastions werd gemaakt door Daniel Wolff van Dopff (1650-1718), een vertrouweling van de militaire gouverneur, graaf George Frederik van Waldeck (1620-1692). Ter verdediging van de noordpunt van de Sint-Pietersberg werd tussen 1701 en 1702 naar een plan van Daniel Wolf van Dopff het gedetacheerde fort Sint-Pieter gebouwd.

De best bewaarde delen van de Maastrichtse buitenwerken vinden we in een deel van de Hoge Fronten aan de Statensingel, die in de literatuur meestal als de Linie van Du Moulin worden omschreven. Deze linie is het resultaat van vier bouwcampagnes, die gericht waren op de versterking van het hoger gelegen terrein ten westen van de stad.

De eerste aanzet voor de uitbouw van de Hoge Fronten kwam tot stand op instigatie van Vauban, die adviseerde om aan de westzijde van de stad drie grote lunetten aan te leggen. Ze zijn tussen 1674 en 1675 gebouwd en ze werden vernoemd naar D'Estrades, Condé en Orléans. De tweede modernisering van het westfront kwam tussen 1688 en 1690 tot stand. In 1688 had Lodewijk XIV de Hollandse republiek de oorlog verklaard nadat Prins Willem III zich in Engeland tot koning had laten kronen. In de jaren rond 1690 ondergingen de Hoge Fronten tussen de Tongersepoort en de Lindenkruispoort aanzienlijke verbeteringen. Naar het idee van stadscommandant Daniel Wolff van Dopff werden in deze sector de bemetselde bastions Waldeck, Engeland, Saxen en Holsteyn aangelegd. Dertien bastions en lunetten werden voorzien van een ten dele bemetseld mijnenstelsel. In de Linie van Du Moulin bleven twee bastions uit de periode 1688-1690 behouden: Saxen en Holsteyn. Tussen 1753 en 1771 werd het westelijke verdedigingsfront versterkt door Pieter de la Rive, die vooral de fronten Engeland-Oranje vernieuwde. De laatste bouwcampagne werd in de periode 1773-1777 uitgevoerd onder Carel Diederik Du Moulin. Het fort koning Willem I, waarvan het ontwerp in 1814 door de Fransen in de vesting werd achtergelaten, behoort tot de laatste fortificaties van betekenis, die te Maastricht zijn aangelegd. Het fort Willem werd gebouwd in de jaren 1815-1818 en diende ter verdediging van het noordwestelijke en noordelijke vestingfront. Bovendien kon dit nieuwe fort samen met het fort Sint-Pieter een kruisvuur voor het westelijke vestingfront leggen, zodat een aanval aan deze zijde van de stad vrijwel onmogelijk werd.

Fort St. Pieter na restauratie in 2006.

Fort St. Pieter in tijdens reatauratie in 2006.

De meeste vestingwerken van het noordwestelijk stadsdeel zijn in het begin van de negentiende eeuw onder het bewind van Koning Willem I vernieuwd. Deze Lage Fronten zijn tussen 1816 en 1820 gerealiseerd. Hiervoor werden eerst de oude vestingwerken tussen de Maas en de Hoge Fronten gesloopt. De nieuwe linie bestaat uit vier bastions, die met de letters A, B, C en D zijn benoemd.

Maastricht kent een lange traditie bij de bescherming van monumenten en beschermde gezichten. Al in de 19de eeuw heeft het gemeentebestuur monumentenlijsten opgesteld om het historisch erfgoed te beschermen. Ook de bescherming en restauratie van stedenbouwkundige ensembles heeft het gemeentebestuur al in een vroeg stadium geëntameerd. De restauratie van het Stokstraatkwartier was een van de eerste rehabilitatiecampagnes in Nederland. Deze renovatie van het Stokstraatkwartier vond plaats tussen 1960 en 1973, maar de eerste plannen voor de sanering van het verkrotte stadsdeel zijn al voor de Tweede Wereldoorlog gemaakt.

Op advies van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg werd het Stokstraatgebied integraal gerestaureerd en hoewel er veel onderzoek naar de bouwgeschiedenis van de panden is verricht, werd die geschiedenis tijdens de restauratie niet altijd gerespecteerd. Sinds de invoering van de monumentenwet in 1964 kan een bebouwd gebied ook als beschermd stadsgezicht of dorpsgezicht aangewezen worden. Zo'n gebied bestaat uit groepen van gebouwen, wegen en waterwegen, infrastructurele werken en bomen. Van belang is de ruimtelijke en structurele samenhang, de schoonheid en de cultuurhistorische of wetenschappelijke waarde van deze ensembles. In 1982 werd door de ministers van Ruimtelijke Ordening en van Cultuur een beschikking afgegeven over de aanwijzing van het Beschermd Stadsgezicht van Maastricht. Sinds 1992 kreeg ook de Stationswijk de status van Beschermd Stadsgezicht. In diezelfde periode werd het landelijke Monumenteninventarisatieproject gestart met het oog op een systematische inventarisatie van de bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. Dit project werd geïnitieerd door de Rijksdienst voor Monumentenzorg en bij de uitvoering kregen de provincies een coördinerende taak. Dankzij dit inventarisatieproject werd de Rijksmonumentenlijst in 1996 uitgebreid met 150 jonge monumenten.

Sinds 1985 is een duidelijke kentering waarneembaar bij nieuwe stedenbouwkundige invullingen in de binnenstad. Belangrijke stedelijke vernieuwingen werden gerealiseerd in het noordwestkwadrant van de binnenstad: o.a. aan het Misericordeplein, het Charles Voscour, het Herdenkingsplein en de Kanunnikencour nabij het Henric van Veldekeplein. Ook bij de realisering van het Céramiqueterrein in het stadsdeel Wyck waren meerdere investeerders, opdrachtgevers, stedenbouwkundigen en architecten betrokken en hier vond een optimale afstemming van de ontwerpogave plaats.

Detail van de opmetingskaart van de maquette uit 1749 met de projectie van het huidige stratenpatroon in rood.

De stad Maastricht bezit vestingwerken en militaire monumenten uit vrijwel alle periodes sinds het begin van onze jaartelling: verdedigingsmuren van het Romeinse Castellum onder Hotel Derlon, Middeleeuwse stadsmuren, vestinglinies en forten uit de periode 1600-1825 en zelfs een internationaal NAVO-commandocentrum uit het midden van de 20ste eeuw in de groeve van de Cannerberg. Zowel de restanten van de middeleeuwse stadsomwalling en ook de later aangelegde vestinglinies bezitten een duidelijke samenhang en ze zijn veelal als aaneengeschaalde structuren herkenbaar gebleven. In de 20ste eeuw is er op uiteenlopende manieren met de bewaard gebleven verdedigingswerken omgesprongen en de vestingwerken hebben daardoor vaak ook een andere uitstraling gekregen: de middeleeuwse stadsmuren zijn aan het begin van de 20ste eeuw zeer sterk gerestaureerd of zelfs met veel fantasie gereconstrueerd. Het Waldeckbastion werd in 1915 opgenomen in een romantische parkachtige setting; in de Linie van de Hoge Fronten werd een consoliderende restauratie uitgevoerd en dit vestingterrein wordt nu beheerd als ecologisch natuurpark. De Lage Fronten liggen in een ontteld industrieel landschap, waar de natuur ongestuurd weer tot ontwikkeling is gekomen, waardoor er nu een interessante mengeling van verschillende beleavingswerelden is ontstaan. De Lage Fronten moeten wel nog gerehabiliteerd worden. Zo'n reanimatie biedt de mogelijkheid om de Hoge en Lage Fronten opnieuw met elkaar te verbinden, zowel in ruimtelijke zin maar ook programmatisch. In de 20ste eeuw werd geleidelijk een parkengordel rond de binnenstad aangelegd. Alleen in het sterk geïndustrialiseerde gebied ten noorden van de stad en op het terrein van de Tapijnkazerne zijn de vestingwerken niet in een parkgebied opgenomen, maar in deze nieuwe eeuw bestaat de mogelijkheid om die krans van parken toch nog te voltooiën. Voor verschillende vestingwerken moeten restauratieplannen ontwikkeld worden en financieringsmogelijkheden onderzocht worden: in het bijzonder voor het Fort Willem en de Lage Fronten, maar ook voor de vestinggebouwen op het terrein van de papierfabriek. Waar mogelijk moeten doorgaande routes gerealiseerd of versterkt worden met aangepaste beplanting en herinrichting van de openbare ruimte: zoals bijvoorbeeld de koppeling van het Henri Hermanspark en Tapijnkazerne; van het Wilhelminapark en het Waldeckpark, alsook van de Hoge Fronten, Lage Fronten en Fort Willem. De gebruiksmogelijkheden van de forten en vestinglinies kan verder uitgebouwd worden. Dat geldt zowel voor de cultuurhistorische en toeristische gebruiksmogelijkheden (educatieve rondleidingen; re-enactment; speurtochten) maar ook voor het benutten van deze gebieden voor natuureducatie en natuurrecreatie. Daarnaast is het noodzakelijk om te zoeken naar zinvolle herbestemming van onderdelen van vestingwerken, maar die functies moeten dan wel rekening houden met de cultuur- en natuurhistorische waarden van het gebouw en de omgeving. Voor de ontbrekende schakels van de vestinglinie kan een programma ontwikkeld worden, waarbij de ligging van verdwenen vestingwerken in de openbare ruimte wordt gemarkeerd.

Finaly 1996	Finaly, J.L.P.B., Doorbroken barrières. Architect F.W. van Gendt (1831-1900) en de negentiende eeuwse stadsuitbreidingen. Bussum, 1996.
Heijden 1987	R. van der Heijden & J. Notermans, De Werken. Maastrichts Silhouet 24, Maastricht 1987
Jenniskens 2006	A. Jenniskens De Maquettes van Maastricht. Maastrichts Silhouet 64. Maastricht 2006.
Koreman 1970	Koreman, J.G.J., "Maastrichts eerste stap buiten de veste", De Maasgouw 98(1979), 138.
Koreman 1984	Koreman, J.G.J. Helpoort en Nieuwstad. Maastrichts Silhouet 15, Maastricht, 1984.
Martin 1997	Martin, A.M., Tussen traditie en vernieuwing. Ruimtelijke transformaties van Maastricht 1650-1905. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 1997.
Minis 1987	Minis, S.E., De Hoofdwacht op het Vrijthof. Om de Vesting 2(1987), p. 1-4.
Morreau 1954	Morreau, L.J., Overblijfselen van de Nieuwe Bossche Fronten te Maastricht, Maasgouw (1954), p. 65-70.
Morreau 1959	Morreau, L.J., Het Fort Sint Pieter te Maastricht; een schepping van Daniel Wolff van Dopff, De Maasgouw 78 (1959) p. 1-17.
Morreau 1969	Morreau, L.J., Uit de geschiedenis van de vesting Maastricht, De Maasgouw 88 (1969), p. 66-104 en 90 (1971) p. 74-98.
Morreau 1979	Morreau, L.J., Bolwerk der Nederlanden. De vestingwerken van Maastricht sedert het begin van de 13de eeuw. Assen, 1979.
Morreau 1982	Morreau, L.J., Die yseren stad Maastricht: uit de geschiedenis van een befaamde vesting in de periode van 1200-1678, met een inleiding van H. Wouters. Maastricht, 1982.
Morreau 1987	Morreau, L.J., Uit de Geschiedenis van de middeleeuwse stadsomsluitingen van Maastricht. Om de Vesting 2 (1987), p. 37-41
Notermans 1980	Notermans, J., Fort Sint Pieter, Maastrichts Silhouet 1, Maastricht, 1980.
Notermans 1982	Notermans, J., De Kazematten. De ondergrondse vesting van Maastricht, Maastrichts Silhouet 11, Maastricht 1982.
Notermans, 1986	Notermans, J., Rond de oprichting van het militair hospitaal, Om de Vesting 1 (1986) p.8-11
Notermans, 1993	Notermans, J., De paarden van het garnizoen, Om de Vesting 8(1993) p. 25-29.
Notermans 1998	Notermans, J., Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Deel Limburg. Stichting Menno van Coehoorn. Utrecht, 1998.
Notermans 2000	Notermans, J., De Hoofdwacht. Maastrichts Silhouet 56, Maastricht 2000
Notermans 2005	Notermans, J. & S. Minis, Fort Willem. Maastrichts Silhouet 60, Maastricht 2005.
Schwencke 1979 B	Schwencke, C.M. De ontwikkeling van een dubbelstad op de Maas In: Een maquette staat model. Cat. TH Delft, Delft, 1979 pp. 49-90.
Sprenger 1918	Sprenger, W. De Maaspunttorens te Maastricht en te Wyck. De Maasgouw 38 (1918), P. 60-62.
Thewissen 1961	Thewissen Ch., Wat bracht de Poort Waerachtig en wat bedierf ze, De Maasgouw 80(1961), p. 97-108.
Wouters 1983	Wouters, H.H.E., De maquette van Maastricht en haar dubbelganger. Maastricht, 1983.

CONTACTPERSONEN

Stichting Menno van Coehoorn
De heer J. Notermans, Padualaan 16
6226 BL MAASTRICHT
jnotermans@hotmail.com
www.mennovancoehoorn.nl

Stichting Maastricht Vestingstad
De heer A. Henrar
Postbus 83, 6200 AB Maastricht
00 31 43 3212586
En Bueren 62, B 4690 Eben-Emael
Telefoon 0032-4-3804676.
Email: afhenrar@euphony.net.be

De heer Th. Provaes
V de Stuersstraat 22, 6217 KS MAASTRICHT
th.provaas@nutsonline.nl
maastrichtvestingstad@hotmail.com

Vereniging Natuurmonumenten
De heer H. Suilen
Postbus 9955, 1243 ZS s-Graveland
h.suilen@natuurmonumenten.nl
www.natuurmonumenten.nl

Vereniging Natuurmonumenten
Mw. S. de Groot
Postbus 9955, 1243 ZS s-Graveland
s.degroot@natuurmonumenten.nl
www.natuurmonumenten.nl

Don Shepherd
Directeur Stichting Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie
Statensingel 138, 6217 KH Maastricht
shepherd@cnme.nl
www.cnme.nl

Cridi Frissen-Moors
Stichting Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie
Statensingel 138, 6217 KH Maastricht
frissen@cnme.nl
www.cnme.nl

De heer M. Knols
Directeur VVV/VCB Maastricht
Kleine Staat 1, 6211 ED MAASTRICHT
marcel.knols@vvvmaastricht.nl
www.vvvmaastricht.nl

De heer P. Caljé
Faculteit Cultuurwetenschappen
Postbus 616, 6200 MD Maastricht
p.calje@tss.unimaas.nl

CONTACTPERSONEN GEMEENTE MAASTRICHT:

Wim Hazeu
Wethouder Milieu, Verkeer, Stadsbeheer en Monumenten
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 4004
wim.hazeu@maastricht.nl
www.maastricht.nl

Jos Simons
Projectleider Septentrion
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 4391
jos.simons@maastricht.nl

Carla Wetzels
Communicatiemedewerker Septentrion
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 4307
carla.wetzels@maastricht.nl

Anne Kleis
Postbus 1992
6201 BZ Maastricht, 00 31 43 350 4728
anne.kleis@maastricht.nl

Nico Nollen
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 4754
nico.nollen@maastricht.nl

Leon Geilen
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 45 17
leon.geilen@maastricht.nl

Wim Dijkman
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 45 75
wim.dijkman@maastricht.nl

Servé Minis
Postbus 1992, 6201 BZ Maastricht
00 31 43 350 45 50
serve.minis@maastricht.nl

LINKS

www.coehoorn.nl (Stichting Menno van Coehoorn)
www.vham.nl (Vereniging Historische Artillerie Maastricht)
www.lgog.nl (Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap)
www.maastricht.nl (Officiële pagina van de gemeente Maastricht)
www.vvvmaastricht.nl (Toeristische informatie VVV Maastricht)
www.maastricht-1867.nl (Stichting Maquette 1867)
www.legermuseum.nl (Legermuseum Delft)
www.vestingsteden.nl (Informatie over de vestingsteden van Nederland)
www.legerplaats.nl (Kampementen en legerplaatsen)

COLOFON:

TEKSTEN: JOS NOTERMANS & SERVÉ MINIS
SAMENSTELLING: SERVÉ MINIS
LAY OUT: RICHARD HANSSEN
FOTO'S: PAUL RUTTEN & JIM EVELEIN
KAARTEN: HERMAN PEETERS.